

Zarządzanie

Transparentność dokonań uczelni wyższej

Perspektywa zewnętrznych interesariuszy

Jacek Kalinowski

Transparentność dokonań uczelni wyższej

Perspektywa zewnętrznych interesariuszy

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

[Kup książkę](#)

Zarządzanie

Transparentność dokonań uczelni wyższej

Perspektywa zewnętrznych interesariuszy

Jacek Kalinowski

Jacek Kalinowski (ORCID: 0000-0003-2707-5232)
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania
Katedra Rachunkowości, 90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26

RECENZENCI

Bogusława Bek-Gaik
Teresa Martyniuk

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKCJA

Anna Gaudy-Piątek

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Jakubczyk

PROJEKT OKŁADKI

efectoro.pl
agencja komunikacji marketingowej

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/garagestock
Piktogramy wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/filborg
© Depositphotos.com/macrovector; © Depositphotos.com/tvectoricons

© Copyright by Jacek Kalinowski, Łódź 2023
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2023

<https://doi.org/10.18778/8331-259-0>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11026.23.0.M

Ark. wyd. 13; ark. druk. 13,875

ISBN 978-83-8331-259-0
e-ISBN 978-83-8331-260-6

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

[Kup książkę](#)

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1	
Historia powstania i rozwoju uniwersytetów	15
1.1. Starożytność – narodziny tradycji uniwersytetu	15
1.2. Rozwój nauki i dydaktyki w średniowieczu	18
1.3. Reformacja, oświecenie i czasy nowożytne – upadek i ponowne powstanie uniwersytetów	26
1.4. Przyszłość uniwersytetu – uniwersytet liberalny Humboldta a uniwersytet korporacyjny Clarka	30
1.5. Powstanie i rozwój uniwersytetów w Polsce	35
1.6. Podsumowanie i wnioski	42
Rozdział 2	
Podstawy teoretyczne transparentności dokonań uniwersytetu w naukach o zarządzaniu	45
2.1. Istota i źródła pojęcia transparentności	45
2.2. Teoria interesariuszy	48
2.3. Znaczenie transparentności w teorii agencji	52
2.4. Transparentność jako element ładu akademickiego	56
2.5. Podsumowanie i wnioski	60
Rozdział 3	
Raportowanie zewnętrzne uczelni wyższych w Polsce	63
3.1. Instytucje szkolnictwa wyższego w Polsce	63
3.2. Ujawnianie informacji dotyczących zasad funkcjonowania uczelni	66
3.3. Sprawozdawczość finansowa uczelni	72
3.4. Sprawozdawczość niefinansowa uczelni jako szczególny element jej systemu raportowania zewnętrznego	77
3.5. Podsumowanie i wnioski	88
Rozdział 4	
Analiza transparentności dokonań uniwersytetów – wyniki badań	91
4.1. Wprowadzenie	91
4.2. Analiza transparentności wybranych uniwersytetów w Polsce	96

6   Spis treści

4.3. Analiza transparentności wybranych uniwersytetów zagranicznych – liderów rankingu szanghajskiego	147
4.4. Podsumowanie i wnioski	155

Rozdział 5

Zintegrowany raport o dokonaniach uczelni – propozycja struktury informacyjnej	159

5.1. Cele i zakres raportu	159
5.2. Raport o uwarunkowaniach funkcjonowania uczelni	161
5.3. Raport o dokonaniach finansowych	167
5.4. Raport o dokonaniach niefinansowych	188

Zakończenie	197

Wykaz literatury	201

Wykaz skrótów	217

Spis rysunków	219

Spis tabel	221

Wstęp

Transparentność to pojęcie, które jest nieodłącznym elementem zarówno języka potocznego, jak i wielu teorii zarządzania (choć nie zawsze jest ona wskazywana wprost jako ich odrębny element, cecha czy funkcja). Można ją utożsamiać z dwoma aspektami: decyzjami, które są podejmowane zazwyczaj wewnątrz organizacji, oraz ze skutkami tych decyzji, czyli z dokonaniem organizacji. W niniejszej monografii skupiono się na **transparentności dokonań¹ uczelni wyższej z perspektywy jej zewnętrznych interesariuszy**, co ukierunkowało prowadzone badania na aspekt informowania ich o skutkach prowadzonych przez uczelnię działań. Warto również podkreślić, że oprócz tradycyjnego utożsamiania transparentności z przejrzystością, zaufaniem i wiarygodnością, może ona być w przypadku uczelni narzędziem stymulowania i wspierania ich rozwoju oraz uwiarygodnienia pozycji lidera i mentora dla otoczenia zewnętrznego.

Obecnie w Polsce instytucje szkolnictwa wyższego funkcjonują pod różnymi nazwami, takimi jak: akademie, szkoły wyższe, uniwersytety, instytuty badawcze, kolegia, szkoły główne, politechniki, muzea, biblioteki, ośrodki badawcze, sieć badawcza, seminaria duchowne, uczelnie zawodowe, centra badań, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, laboratoria, federacje. Z kolei w literaturze światowej instytucje szkolnictwa wyższego najczęściej są określane jako uniwersytety (ang. *universities*). W niniejszej monografii przyjęto, że **terminy uniwersytet, uczelnia oraz uczelnia wyższa są stosowane zamiennie i należy je rozumieć jako określenia tej samej grupy publicznych² uczelni wyższych, wśród których występują m.in.: uniwersytety, politechniki, akademie, szkoły główne, uczelnie artystyczne³.**

- 1 W literaturze można znaleźć wiele definicji terminu „dokonania”. Często jest ono stawiane obok takich pojęć, jak wydajność, efektywność czy ekonomiczność. Pogłębiona analiza istoty i obszaru pomiaru dokonań w zarządzaniu uczelnią publiczną została zaprezentowana [w:] Kalinowski i in., 2018, s. 121–130.
- 2 Ponieważ przedmiotem rozważań w monografii są uczelnie publiczne, to pojęcia uniwersytetu, uczelni, uczelni wyższej ograniczono jedynie do tej grupy. Jednak w Polsce oprócz uczelni publicznych (w sumie 134 instytucje) funkcjonuje również 377 uczelni niepublicznych (z czego 79 posiada status postawienia w stan likwidacji) oraz 17 uczelni kościelnych – dane na podstawie systemu RAD-on, <https://radon.nauka.gov.pl/dane/instytucje-systemu-szkolnictwa-wyzszego-i-nauki> (dostęp: 6.06.2022). Szerzej zostało to opisane w punkcie 3.1.
- 3 Szczegółową analizę instytucji szkolnictwa wyższego w Polsce zaprezentowano w rozdziale trzecim, w punkcie 3.1.

Aby wyjaśnić istotę i znaczenie transparentności dokonań uczelni, niezbędna jest analiza historii ich powstania i rozwoju. Uniwersytety kształtowały rozwój ludzkości począwszy od czasów starożytnych. Tradycja akademicka sięga co najmniej VII w p.n.e., kiedy Tales rozpoczął odkrywanie i rozwijanie mechanizmów świata, co nazwano filozofią. Za protoplastę dzisiejszego uniwersytetu często uważa się Akademię Platonską, która działała przez blisko 900 lat, począwszy od IV w. p.n.e. Wywarła ona w tym czasie istotny wpływ na rozwój społeczeństwa, kultywując relację mistrz – uczeń oraz rozwijając głoszone poglądy, od idealizmu, przez sceptycyzm, a skończywszy na neoplatonizmie. Z biegiem czasu rola uczelni wyższych zmieniała się. W 1088 r. powstał Uniwersytet w Bolonii, dając silny impuls do rozwoju swojego otoczenia – zarówno Bolonii, jak również innych regionów dzisiejszych Włoch. Z kolei oświecenie i czasy nowożytne charakteryzowały się najpierw odrodzeniem roli i tradycji uniwersytetu (choćaby w postaci tzw. uniwersytetu liberalnego Humboldta), a następnie dyskusją i stopniowym odchodzeniem od roli tej instytucji jako wzorca do naśladowania i kreatora przyszłości. Wielowiekowa tradycja uniwersytetów stanowi dziedzictwo definiujące ich tożsamość. Choć obecnie organizacje te coraz częściej sprowadzane są do roli kolejnych przedsiębiorstw w gospodarce, mających za zadanie produkować „efekty działalności naukowej” oraz kształcić studentów wedle aktualnych wymagań rynkowych, to droga ta wydaje się jednak być ślepym zaułkiem, gdyż zamiast stymulować rozwój, działa wręcz odwrotnie. Dlatego przyszłość uniwersytetów powinna koncentrować się wokół modelu instytucji opartej na wielowiekowej tradycji, wyznaczającej jej ramy działania i stosunki wewnątrz jej społeczności, ale jednocześnie instytucji nowoczesnej i innowacyjnej, dającej przykład, jak powinno w praktyce wyglądać zarządzanie organizacją.

Jednym z kluczowych elementów mających wpływ na wizerunek uniwersytetów i jednocześnie wyznaczającym ich pozycję na globalnym rynku edukacyjno-naukowym jest transparentność, przede wszystkim w relacji uczelnia – otoczenie zewnętrzne, ale również w relacjach wewnątrzorganizacyjnych. Jak podkreślają władze Uniwersytetu Harvarda, uznawanego obecnie za najlepszy na świecie⁴, **„transparentność jest kluczowym składnikiem odpowiedzialności i ciągłego doskonalenia, pomagającym czynić nowe spostrzeżenia i podejmować mądrzejsze decyzje”** (University of Harvard, *Sustainability Report*, tłum. własne). Uniwersytety, bazując na swojej wielowiekowej tradycji, mają ogromny potencjał do bycia dla dzisiejszego i przyszłego świata autorytetem i wzorcem do naśladowania, jednak aby było to możliwe, powinny m.in. dbać o transparentność w ujawnianiu swoich dokonań. Może być ona kluczowym narzędziem do stymulowania i wspierania doskonałości naukowej i dydaktycznej, lepszych innowacji oraz do zrównoważonego rozwoju instytucji i społeczeństwa.

4 W 2022 r. został on sklasyfikowany na pierwszym miejscu rankingu szanghajskiego, uznawanego powszechnie za podstawowy ranking dokonujący kompleksowego pomiaru jakości uczelni na świecie.

Pojęcie transparentności jest, jak wskazano w raporcie OECD (2002, s. 65, tłum. własne), samo w sobie nietransparentne, będąc różnie rozumianym przez różne grupy. Jego zrozumienie wymaga uwzględnienia specyfiki wyznawanych wartości, tradycji i tożsamości. Dlatego też rozważając transparentność w kontekście informowania o dokonaniach uniwersytetów, w pierwszej kolejności należy poznać ich historię, zrozumieć uwarunkowania rozwoju tych organizacji, jak również podjąć niełatwą dyskusję o kierunkach ich działalności w przyszłości.

Celem głównym monografii jest identyfikacja poziomu transparentności dokonań polskich uniwersytetów z perspektywy zewnętrznych interesariuszy – w wymiarze finansowym i niefinansowym – i odniesienie go do poziomu transparentności dokonań najlepszych uczelni na świecie. Dla realizacji tak postawionego celu niezbędne było sformułowanie następujących celów operacyjnych (częstkowych):

- a) przedstawienie historii uniwersytetów jako instytucji kształtujących społeczeństwo od czasów starożytnych po współczesne, będących jednocześnie wzorcem dla swojego otoczenia, jak i miejscem krytycznej refleksji w podążaniu do doskonałości zarządzania organizacjami;
- b) wskazanie podstaw teoretycznych transparentności w zarządzaniu, ze szczególnym uwzględnieniem ładu akademickiego⁵;
- c) objaśnienie tematyki i zakresu raportowania zewnętrznego uczelni w kontekście transparentności jej dokonań dla interesariuszy zewnętrznych;
- d) opracowanie propozycji struktury informacyjnej sprawozdania umożliwiającej wzrost transparentności uczelni – w postaci zintegrowanego raportu o dokonaniach uczelni, uwzględniającego uwarunkowania jej funkcjonowania w Polsce – bazującego na wynikach przeprowadzonych badań.

Biorąc pod uwagę cel główny monografii oraz wynikające z niego cele szczegółowe, postawiono hipotezę główną oraz cztery hipotezy pomocnicze.

Hipoteza główna

Uczelnie w Polsce, w przeciwieństwie do najlepszych uczelni na świecie, nie zabiegają o transparentność danych finansowych i niefinansowych dotyczących ich dokonań.

Hipoteza pomocnicza 1

Informacje finansowe dotyczące funkcjonowania uczelni w Polsce – publikowane w formie sprawozdań finansowych – są nieczytelne i niekompletne.

Hipoteza pomocnicza 2

Uczelnie w Polsce nie zapewniają w pełni publicznego dostępu do informacji finansowych i niefinansowych prezentujących ich dokonania.

5 Pojęcie ładu akademickiego można najprościej zdefiniować jako sposób i strukturę zarządzania uczelniami wyższymi. Więcej informacji na ten temat zostało zawartych w rozdziale drugim, w punkcie 2.4.

Hipoteza pomocnicza 3

Obecnie stosowane systemy informacyjne rachunkowości w badanych polskich uczelniach nie są dostosowane do zintegrowanego raportowania o ich dokonaniach.

Hipoteza pomocnicza 4

Transparentność jest przedmiotem szczególnej troski najlepszych uniwersytetów na świecie i kluczowym elementem budowania przewagi konkurencyjnej nad innym organizacjami.

Dla potrzeb weryfikacji hipotezy głównej oraz hipotez pomocniczych i zrealizowania celu monografii zastosowano jakościowe i ilościowe metody badawcze. Wśród metod jakościowych wykorzystano:

- 1) analizę literatury,
- 2) obserwację uczestniczącą, prowadzoną w jednym z polskich uniwersytetów przez okres ośmiu lat,
- 3) obserwację bezpośrednią, prowadzoną w kilkunastu uczelniach w Polsce przez okres sześciu lat,
- 4) analizę treści niefinansowych danych jakościowych,
- 5) wnioskowanie dedukcyjne.

Na potrzeby realizacji celu monografii przeprowadzono dwa rodzaje obserwacji: bezpośrednią i uczestniczącą⁶. Analiza treści niefinansowych danych jakościowych⁷ obejmowała – w przypadku polskich uniwersytetów – analizę 23 statutów uczelni,

6 W literaturze przedmiotu identyfikuje się dwa podstawowe typy obserwacji wyodrębniane w metodologii badań naukowych. Oba mają określone wady i zalety, które sprawiają, że poszukiwane są sposoby ich połączenia i eliminacji niedoskonałości. Jak wskazuje M. Kostera (2003, s. 102), najbardziej rozpowszechnione „hybrydy” obserwacji, będące typami pośrednimi, to: obserwacja bezpośrednia i „bycie cieniem” (*shadowing*). Szerzej metody te zostały opisane [w:] Kostera, 2003, s. 108–121. Ponadto wyróżnia się inne metody badań naukowych w tym obszarze. Do metod spełniających cechy obserwacji (bezpśrednia i uczestnicząca) można zaliczyć metodę *participatory action research* (PAR) oraz metodę *innovation action research* (IAR). Według założeń metody PAR badacz, badając w sposób bezpośredni społeczność (organizację), jednocześnie wspiera ją np. swoją wiedzą merytoryczną, pomagając rozwiązywać bieżące problemy – szerzej na ten temat zob. m.in. [w:] Whyte, 1993, s. 364. Z kolei głównym celem metody IAR, zastosowanej po raz pierwszy na początku XXI w. przez Kaplana i Nortona (por. Kaplan, Norton, 2001), jest, jak wskazuje A. Szychta (2011, s. 18), modyfikacja i rozpowszechnienie nowo sformułowanej koncepcji rachunkowości zarządczej w świetle doświadczeń zdobytych podczas jej zastosowania najpierw w kilku przedsiębiorstwach. Szerzej o badaniach naukowych w rachunkowości zob. [w:] Szychta, 2011.

7 Metoda analizy treści jest często stosowana w naukach społecznych. Przykład jej zastosowania został opisany [w:] Perry, Bodkin, 2000. Zaprezentowano tu wyniki analizy treści stron internetowych firm z listy Fortune 100 w różnych obszarach, takich jak charakterystyka organizacji, obszary jej działania i odzwierciedlenie misji i wizji w działaniu. W literaturze polskiej tematykę zastosowania metody analizy treści opisano m.in. [w:] Lisowska-Magdziarz, 2004 oraz Szczepaniak, 2012.

22 dokumentów prezentujących strategię uczelni, 20 dokumentacji polityki rachunkowości (w sumie ponad 1100 stron maszynopisów), 98 opinii biegłego rewidenta za lata 2017–2021, 110 sprawozdań z działalności uczelni za ten sam okres oraz informacje (raporty) dotyczące działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. W przypadku grupy uczelni zagranicznych przeanalizowano 22 raporty dotyczące zrównoważonego rozwoju oraz taką samą liczbę portali internetowych dotyczących tego zagadnienia.

W celu weryfikacji uzyskanych na tej podstawie wyników zastosowano metodę ilościową: analizę danych finansowych i niefinansowych ilościowych wybranych uczelni w Polsce i za granicą. Do ich pozyskania wykorzystano kwerendę publicznie dostępnych zasobów internetowych oraz wykonano badanie eksperymentalne polegające na zbieraniu danych w formie zapytania o informację publiczną⁸.

Metoda ilościowa (analiza danych finansowych i niefinansowych ilościowych) polegała na zebraniu i analizie następujących informacji:

- a) ponad 560 elementów sprawozdań finansowych za lata 2017–2021 z 20 uczelni w Polsce, które zgodziły się na ich udostępnienie;
- b) ponad 320 ilościowych danych dotyczących wskaźników zrównoważonego rozwoju z 13 uczelni w Polsce;
- c) 110 sprawozdań finansowych najlepszych uczelni zagranicznych z rankingu szanghajskiego (przeanalizowano raporty 22 uniwersytetów za lata 2017–2021).

Monografia została podzielona na wstęp, pięć rozdziałów oraz zakończenie. Każdy rozdział (z wyjątkiem ostatniego) kończy się podsumowaniem, obejmującym najważniejsze wnioski wynikające z przedstawionych w nim treści.

Celem rozdziału pierwszego było przedstawienie źródeł tradycji i kultury uniwersytetów na świecie, ich wpływu na społeczeństwo w różnych epokach historycznych oraz zrozumienie na tej podstawie specyfiki funkcjonowania tych organizacji. Zaprezentowano w nim historię powstania i rozwój uniwersytetów, opisano ich najważniejsze modele, mające również wpływ na przyszłość tych organizacji. Przedstawiono także historię powstania i rozwój uniwersytetów w Polsce, wskazując oddziaływanie regulacji dotyczących tego obszaru na potrzeby informacyjne ich głównych interesariuszy zewnętrznych.

Rozdział drugi dotyczy podstaw teoretycznych transparentności w zarządzaniu. Przedstawiono w nim dwie kluczowe teorie zarządzania w kontekście transparentności, czyli teorię interesariuszy oraz teorię agencji. Na tej podstawie umiejscowiono transparentność w koncepcji ładu akademickiego, obok szeregu innych podstaw teoretycznych wykorzystywanych w praktyce uniwersytetów (np. teorii zasobowej, teorii legitymizacji, teorii uwarunkowań kulturowych itd.).

8 Takie połączenie różnych metod badawczych w celu uwiarygodnienia przeprowadzonego wnioskowania jest nazywane w literaturze triangulacją metodologiczną. Termin ten oznacza wykorzystanie kilku różnych metod badawczych w celu uzyskania spójnych podstaw empirycznych do wnioskowania. Ma on swoje źródło w teorii ugruntowanej – szerzej na ten temat zob. [w:] Konecki, 2000.

Kolejna część monografii miała na celu przybliżenie czytelnikowi zakresu raportowania zewnętrznego polskich uczelni wyższych. Opisano zakres podmiotowy instytucji szkolnictwa wyższego w Polsce, co pozwoliło na zilustrowanie typów, rodzajów oraz liczby poszczególnych organizacji, które tworzą system szkolnictwa wyższego. Na podstawie tej systematyki wyróżniono grupę uczelni publicznych, która jest przedmiotem badań opisanych w niniejszej monografii. Następnie objaśniono zakres informacji tworzonej przez polskie uczelnie wyższe dla interesariuszy zewnętrznych w podziale na trzy elementy: informacje ogólne (obejmujące zasady i specyfikę funkcjonowania uczelni), sprawozdawczość finansową oraz sprawozdawczość niefinansową. Ta część rozdziału uwypukliła lukę badawczą dotyczącą jednego z elementów raportowania zewnętrznego uczelni, jakim jest jej sprawozdawczość niefinansowa, która stała się przedmiotem dalszych rozważań prowadzonych w niniejszej monografii. Należy podkreślić, iż zidentyfikowane w rozdziale trzecim elementy składowe zewnętrznej sprawozdawczości uczelni stały się podstawą treści prezentowanych w następnych rozdziałach.

Rozdział czwarty to rozdział empiryczny, prezentujący wyniki badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszej monografii. W pierwszej jego części przedstawiono wyniki dotyczące 23 uczelni w Polsce, wybranych w dwóch etapach. W etapie pierwszym przyjęto do badania 10 uczelni badawczych, które wygrały I. konkurs Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (obecnie Ministerstwo Edukacji i Nauki) „Inicjatywa doskonałości – uczelnia badawcza” (IDUB). Wybór ten podyktowany był założeniem, że uczelnie te, oceniane w konkursie IDUB według różnych kryteriów przez ekspertów zagranicznych, powinny reprezentować najwyższy poziom transparentności i być przykładem dla innych organizacji. W drugim etapie, w celu zwiększenia porównywalności i uniwersalności badania, a w szczególności prezentacji jak największej liczby dyscyplin naukowych w badanych uczelniach, uzupełniono wskazaną grupę o wszystkie pozostałe publiczne uniwersytety bezprzymiotnikowe⁹ (pięć z nich znalazło się już w pierwszej grupie). W ten sposób ustalono próbę badawczą składającą się w sumie z 23 uczelni. W ramach przeprowadzonego badania ich transparentności pozyskano i przeanalizowano kilkanaście tysięcy stron różnego rodzaju sprawozdań, raportów i zestawień. Część z tych danych pozyskano w ramach przeprowadzonej kwerendy zasobów dostępnych publicznie w Internecie. Ponieważ

9 Określenia uniwersytet bezprzymiotnikowy oraz uniwersytet przymiotnikowy wywodzą się z zapisów ustawy o szkolnictwie wyższym z 2005 r. (UPoSW, art. 3), które potem znalazły swoją kontynuację (w częściowym zakresie) w ustawie z 2018 r. (UPoSWiN, art. 16). Obecnie nazwa „uniwersytet” bez dalszych przymiotników określających specjalizację (np. ekonomiczny, przyrodniczy itd.) jest zarezerwowana dla uczelni akademickich posiadających kategorię naukową A+, A albo B+ w co najmniej sześciu dyscyplinach naukowych lub artystycznych, zawierających się w co najmniej trzech dziedzinach nauki lub sztuki (UPoSWiN, art. 16 ust. 3). Ustawa przewiduje również, że w przypadku podmiotów, które w swojej nazwie już mają określenie „uniwersytet” i nie spełniają wskazanych warunków, uczelnia nadal może postulujeć się tą nazwą.

znaczna ilość informacji nie została ujawniona przez uczelnie, zdecydowano się na zastosowanie eksperymentu i pozyskanie brakujących danych poprzez wystąpienie do każdej z badanych uczelni na podstawie art. 2 ust. 1 UoDdIP z prośbą o udostępnienie informacji publicznej. W tej części rozdziału przeprowadzono analizę, zgodnie z klasyfikacją opisaną w rozdziale trzecim, trzech grup informacji: zasad funkcjonowania uczelni, jej sprawozdawczości finansowej oraz sprawozdawczości niefinansowej.

W drugiej części rozdziału czwartego zaprezentowano wyniki badań transparentności uniwersytetów zagranicznych. Aby zapewnić porównywalność z grupą badanych uczelni polskich, wybrano taką samą liczbę uniwersytetów, czyli 23 najlepsze uniwersytety z rankingu szanghajskiego. W odniesieniu do tych uczelni przeprowadzono analizę dostępności informacji finansowych oraz niefinansowych w podziale na analogiczne grupy danych, jakie zastosowano do badania uczelni polskich.

Ostatni, piąty rozdział monografii, zawiera autorską propozycję struktury informacyjnej sprawozdania uczelni – w postaci zintegrowanego raportu o jej dokonaniach – obejmującego ustandaryzowany zakres informacji, mających na celu zapewnić pełną transparentność dokonań uczelni w Polsce. Propozycję zakresu i struktury informacyjnej raportu zintegrowanego należy traktować w kategoriach rekomendacji dobrych praktyk. Jest ona efektem przeprowadzonych badań empirycznych, a także praktycznych doświadczeń autora, w szczególności dotyczących projektowania i następnie wdrażania Kompleksowego Systemu Informacyjnego do zarządzania uczelnią¹⁰. Obserwacje poczynione podczas tych działań pozwoliły na zweryfikowanie możliwości i zasadności tworzenia przez uniwersytety informacji, których prezentacja i ujawnianie zostały wskazane w propozycji struktury informacyjnej zintegrowanego raportu o ich dokonaniach.

W zakończeniu monografii podsumowano realizację jej celów, weryfikację hipotez badawczych, jak również wskazano na propozycje nowych kierunków badań, które mogą być uzupełnieniem i kontynuacją prac dotyczących zapewnienia dokonań transparentności uczelni wyższych w Polsce.

10 Kompleksowy System Informacyjny do zarządzania uczelnią (KSI) to nowatorski projekt opracowany przez Zespół Katedry Rachunkowości Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, kierowany przez prof. dr hab. Irenę Sobańską. Autor niniejszej monografii był jednym z członków tego Zespołu, a następnie był on osobą odpowiedzialną za jego wdrożenie w Uniwersytecie Łódzkim, co zakończyło się sukcesem w roku 2014. KSI został opracowany na bazie systemu rachunkowości zbudowanego z dwóch ściśle ze sobą zintegrowanych podsystemów: rachunkowości finansowej i rachunkowości zarządczej. Założenia do projektu KSI były przez członków zespołu prezentowane i poddawane dyskusji szerokiego gremium naukowego na konferencjach międzynarodowych, m.in. EAA 2007 – Sobańska i in., 2007a; 6th International Scientific Conference „Development of Services World: Transformations & Actions” – Sobańska i in., 2013; EAA 2014 – Sobańska i in., 2014a oraz publikowane w czasopiśmie krajowych i zagranicznych – szerzej zob. [w:] Sobańska i in., 2007b; Kalinowski, Sobieski, 2010; Sobańska, Kalinowski, 2012a; Sobańska, Kalinowski, 2012b; Sobańska, Kalinowski, 2013; Sobańska i in., 2014b; Sobańska, Kalinowski, 2017.

Podziękowania

Powstanie niniejszej monografii nie byłoby możliwe bez pomocy szeregu życzliwych osób, którym chciałbym w tym miejscu złożyć serdeczne podziękowania.

W pierwszej kolejności chciałbym wskazać prof. dr hab. Ewę Walińską. Dzięki niezliczonej liczbie dyskusji, merytorycznych sporów, sugestii oraz poświęconego czasu Pani Profesor wartość merytoryczna prezentowanej monografii istotnie zyskała. Jej zaangażowanie i gotowość do pomocy, pomimo niezliczonych innych obowiązków, stanowiła dla mnie tak ogromne wsparcie, że ciężko jest to wyrazić słowami. Dzięki Pani Profesor możliwe stało się przetrwanie różnych kryzysów, które zawsze pojawiają się w pracy badawczej, gdy nadchodzi zwątpienie w sens wykonywanych działań. Serdecznie za to wszystko Pani Profesor dziękuję.

Kolejne podziękowania kieruję do recenzentów wydawniczych – prof. dr hab. Teresy Martyniuk oraz dr hab. Bogusławy Bek-Gaik, prof. AGH. Ich cenne uwagi, które zostały mi przekazane na etapie wydawniczym, pozwoliły na spojrzenie na napisane wcześniej treści z zupełnie innej perspektywy i znacząco wpłynęły na końcowy kształt monografii.

Dziękując za współpracę, nie mogę pominąć osoby, która bardzo mnie wspierała na etapie prowadzonych badań empirycznych, zbierając i porządkując ogromną ilość danych spływających z uczelni polskich i zagranicznych. Była to Pani Agnieszka Grzelak, a jej pomoc znacznie ułatwiła i przyspieszyła prowadzone przeze mnie badania, za co składam Jej najserdeczniejsze podziękowania.

Niniejsza monografia stanowi zwieńczenie moich ponaddwudziestoletnich doświadczeń naukowych i dydaktycznych, które miałem możliwość zdobywać i rozwijać w Katedrze Rachunkowości Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego. Dlatego też chciałbym podziękować wszystkim Koleżankom i Kolegom z Katedry, gdyż to właśnie dzięki niezliczonym dyskusjom naukowym, czasami nawet bardzo emocjonalnym, możliwe stało się zdobycie wiedzy i warsztatu naukowego, którego efektem jest prezentowana monografia. Szczególnie pragnę podkreślić rolę prof. dr hab. Ireny Sobańskiej, promotorki mojego doktoratu, która „wychowała” mnie zawodowo i ukształtowała, za co niewątpliwie jestem jej dożgonnie wdzięczny.

Na koniec kieruję podziękowania do osób mi najbliższych i najważniejszych, bez których wsparcia monografia nigdy by nie powstała – do mojej kochanej żony Moniki oraz dzieci – Piotra, Pawła i Jasia. Pogodzenie pracy naukowej i życia rodzinnego jest wyzwaniem, z którym zмага się wiele osób. Ja miałem to szczęście, że dzięki zrozumieniu wymienionych osób, ich cierpliwości i często osobistemu poświęceniu mogłem skupić się na pracy naukowej, za co im jeszcze raz serdecznie dziękuję. Myślę, że każdy, kto doświadczył wyzwania, jakim jest prowadzenie badań naukowych w warunkach niekończących się, przyziemnych obowiązków domowych, rozumie, jak wielką pomocą jest możliwość skupienia się tylko na pracy.

Jacek Kalinowski

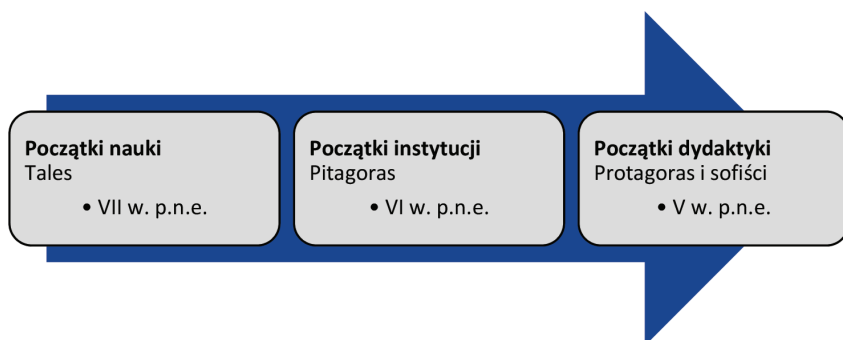
Rozdział 1

Historia powstania i rozwoju uniwersytetów

1.1. Starożytność – narodziny tradycji uniwersytetu

Słowo „uniwersytet”, rozumiane dziś powszechnie jako określenie instytucji naukowej, pochodzi się od słowa *universitas*, które oznacza „ogół”, „powszechność”, „całość”, „całokształt”, „wspólność”. Należy je rozumieć jako określenie wspólnoty akademickiej, czyli nauczających (profesorów) i nauczanych (studentów), jak również wspólnoty wszystkich nauk. Oznacza to, że historia uniwersytetu to historia zarówno samej instytucji, ale też historia nauki oraz historia nauczania (dydaktyki).

Jak podkreśla Kalembska (2000), uniwersytet jest drugą, po Kościele katolickim, najstarszą instytucją na świecie. Jakie są zatem źródła jego tradycji? Gdzie można szukać pierwowzoru tej jakże istotnej dzisiaj instytucji? Aby odpowiedzieć na te i podobne pytania, należy rozpocząć analizę od czasów starożytnych. Na rysunku 1.1 przedstawiono oś czasu prezentującą przybliżony przedział czasowy powstania każdego z trzech wymienionych wcześniej elementów historii uniwersytetu: nauki, dydaktyki i instytucji.

Rysunek 1.1. Początki uniwersytetu

Źródło: opracowanie własne.

Jak wskazano na rysunku 1.1, w starożytności, w VII w. p.n.e., rozwijano naukę, nie podejmując jeszcze działalności dydaktycznej oraz nie organizując tych działań w formalne instytucje. Za protoplastę tego procesu uważa się Talesa¹, który zapoczątkował filozofię, dosłownie znaczącą z greckiego „miłość mądrości”. Choć pierwsi filozofowie, a w szczególności wspomniany Tales oraz filozofowie jońscy, skupiali swoją uwagę przede wszystkim na przyrodzie i związanych z nią procesach², to w kolejnych wiekach rozwinęto m.in.: matematykę, teologię i astronomię.

Rozwój nauki, rozpoczęty przez Talesa i kontynuowany przez jego następców, przyczynił się do powstania pierwszej szkoły naukowej³ – tzw. związku pitagorejskiego, uważanego za **pierwszą instytucję naukową** w kulturze europejskiej⁴. Został on założony przez Pitagorasa w VI w. p.n.e. na terenie obecnych Włoch⁵ i miał na celu promowanie postaw moralnych, etycznych i religijnych. Jego przedstawiciele⁶ dokonali wielu odkryć matematycznych, akustycznych i astronomicznych⁷.

1 Naukę w starożytności uprawiano również w innych miejscach świata. Najczęściej było to wykonywane w ośrodkach religijnych – świątyniach, zakonach czy innych zgromadzeniach, np. w starożytnym Egipcie, Mezopotamii czy Chinach. Jednak praktyki te nie miały istotnego wpływu na tradycję dzisiejszego uniwersytetu, stąd też w monografii przyjęto, że początkiem rozwoju tradycji akademickiej jest starożytna Grecja wraz z jej filozofami.

2 Z tego powodu byli oni nazywani m.in. przez Arystotelesa fizjologami, czyli teoretykami przyrody. Szerzej na ten temat zob. [w:] Tatarkiewicz, 2014, s. 25–26.

3 W historii filozofii znane są wcześniejsze przypadki mistrzów i ich uczniów, np. Anaksagorasa i Archelaosa czy Demokryta (twórcy atomizmu) i Epikura, jednak nie można w tym przypadku mówić o szkole naukowej, lecz jedynie o pierwszych udokumentowanych relacjach mistrz – uczeń, które w późniejszym okresie stały się załącznikiem szkół współcześnie nazywanych uniwersytetami.

4 Por. np. Górniewicz, Piotrowski, 2014, s. 7.

5 Wtedy były to tzw. zachodnie kolonie jońskie.

6 Między innymi, oprócz Pitagorasa, który zapoczątkował związek pitagorejski, jego członkami byli Archytas z Tarentu, Timaios z Lokri, a później Eudoksos, Filalos i Eurytas.

7 Szerzej na ten temat zob. [w:] Tatarkiewicz, 2014, s. 57–65.